

Хилько Микола Іванович

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

<http://orcid.org/0000-0002-0295-5332>

e-mail: mykola.khylko@gmail.com

*Хилько М.І. Українознавчий аналіз релігійного буття України
Рецензія на книгу: Крисаченко В.С., Фігурний Ю. С., Чирков О.А.
Українське християнство: утвердження ідентичності.
Концептуальні нариси/МОН України; НДІУ; Крисаченко В.С. (кер-к
проєкту, наук. ред-р). Київ: НДІУ, 2022. 404 с.*

У другому півріччі 2022 р. побачила світ наукова праця Валентина Крисаченка, Юрія Фігурного та Олега Чиркова «Українське християнство: утвердження ідентичності. Концептуальні нариси».

Цю вагому українознавчу монографію підготовлено на виконання науково-дослідної роботи «Гуманітарні пріоритети консолідації українського суспільства: соціально-ціннісні виміри» (номер державної реєстрації НДР 0120U102058 (термін виконання 01.01.2020–31.12.2022 рр.), яка виконується у Науково-дослідному інституті українознавства МОН України (далі — НДІУ), керівником якої є доктор філософських наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу військово-патріотичного виховання НДІУ, В. Крисаченко (с. 2).

Рецензована книга складається зі вступу, десяти розділів, післямови, списку використаних джерел і літератури та додатків.

Зокрема, у вступі (автор—В. Крисаченко) наголошуються, що осердям духовності українського народу є християнські цінності, котрими він живився із самого початку земного буття Ісуса Христа (с. 7).

Також, вчений зазначає: «Українська нація ніколи не схилила голову

перед ворожою наругою і завжди чинила гідний опір злочинним намірам агресора. Цьому підтвердженням є і багатовікова боротьба за збереження Українського Християнства, і зусилля держави і народу за його утвердження в незалежній Україні. Яскравим свідченням цьому є виокремлення Української Православної Церкви в Київський Патріархат та консолідація зусиль всього суспільства по набуттю автокефалії Православною Церквою України» (с. 8).

У розділі 1 «Україна на сторінках Святого Письма: топологія і семантика» (автор—В. Крисаченко) охарактеризовано як висвітлено у Біблії сучасні українські терени та народи, що їх населяли у давнину.

Дослідник, зокрема, підкреслює: «Отже, можна вважати, що людність і край старожитньої України як геополітичної реальності на Сході Європи присутні на сторінках Святого Письма і їх можна атрибуувати, особливо якщо зрозуміти контекст стародавніх книг й зіставити біблійні сюжети з реальними історичними подіями і територіями, пов'язаними, зокрема, з походами амазонок, скіфів та кіммерійців через Кавказ в обшири парф'ян, бактрийців, персів та інших народів» (с. 16).

У розділі 2 «Початки і утвердження християнства в Україні» (автор—В. Крисаченко) проаналізовано особливості зародження й розвитку християнської релігії на території сучасної України.

Науковець відзначає, що особливістю України як геополітичної реальності (як окремого цілісного природно-історичного тіла) є віковична успадковуваність її людністю автохтонних духовних та матеріально-культурних традицій з одночасним їх збагаченням і примноженням у процесі розвитку (с. 25).

За результатами комплексного українознавчого дослідження дослідник дійшов до висновку, що політична реальність Київської Русі-України ви-значалася такими основними компонентами: устроєм звичаєвого (традиційного) суспільства, політичною організацією вікінгів та візантійськими нашаруваннями, як засвідчить подальша історія, цих складових виявилось замало, щоб протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім дезінтегративним чинникам, через що вже принаймні із середини XIII ст. Київська Русь-Україна де-факто перестає існувати як єдина держава. Водночас, зауважує вчений, київське християнство, тобто православ'я, і в княжі, і в подальші часи було и залишається духовним стрижнем та організатором українського суспільного життя, гарантом збереження його духовної самобутності та національної ідентичності, безперечним свідченням приналежності України до європейської цивілізації (с. 36).

У розділі 3 «Християнізація давньої України: свідчення правителів, церковних владик і теологів» (автор—В. Крисаченко) охарактеризовано особливості впровадження вчення Ісуса Христа у духовні практики середньовічних українців.

Вчений переконаний, що справжнє українське християнство — християнство апостольського чину, оскільки існують безперечні докази зацікавленості церковних першоієрархів процесами християнізації людності давньої України. Цінність таких свідчень підвищується державним, релігійним, науковим та суспільним статусом їхніх авторів, що безумовно відрізняється у сторону більшої істинності, порівняно з трактатами коментаторів, придворних літописців, навіть ідеологічно заангажованих обставинами істориків. Із зрозумілих причин, давнє українське християнство було в полі зору насамперед Східних першоієрархів, насамперед Константинопольських патріархів. Але до цієї теми постійно звертались і глави інших патріархатів та епархій — Риму, Єрусалиму, Александрії, Кесарії, Сирії, Ліона, Мілану, Севільї та ін., що свідчить про загальноєвропейський інтерес до духовних зрушень в давній Україні й протягом всього першого тисячоліття православні цінності були духовним дороговказом українського народу (с. 57).

У розділі 4 «Державотворча та етнокультурна діяльність хрестителя Руси-України, святого рівноапостольного князя київського Володимира Великого» (автор — Ю. Фігурний) аналізується вагомий внесок давньоукраїнського володаря у цивілізаційний розвиток України.

Здійснивши українознавчий аналіз державотворчої та етнокультурної діяльності Хрестителя Руси-України, святого рівноапостольного великого князя Київського Володимира, вчений прийшов до таких висновків: «1) Володимир Святий — видатна особистість не тільки в українській, але й у світовій історії; 2) Володимир Великий значно розширив територіальні обшири Києворуської держави та добре укріпив її кордони, побудувавши на межі з тогочасним Диким Полем потужну монументальну фортифікаційну споруду (т. зв. «Змієві вали»); 3) Володимир Хреститель запровадив християнство, і тим самим приєднав Русь-Україну до найбільш високорозвинених і цивілізованих країн світу; 4) Володимир Святославич здійснив низку дієвих реформ, в тому числі адміністративну і правову, тим самим значно покращивши функціонування державних органів і соціально-економічний клімат у країні; 5) за володарювання князя Володимира в Русі пожвавився розвиток містобудування, храмобудування, писемності, освіти і загалом культурного життя суспільства; 6) за правління Володимира Великого (980–1015) Руська земля з конгломерату територій та удільних князівських володінь перетворилася у потужну середньовічну європейську державу Русь-Україну» (с. 74–75).

У розділі 5 «Києво-Печерська лавра в обороні єдності української церкви (середина XI — початок XVII ст.)» (автор — В. Крисаченко) охарактеризовано роль цього центру духовності в утвердженні православ'я в Україні.

Він наголошує, що історія Києво-Печерської лаври є важливою і невід'ємною частиною цивілізаційного поступу України, протягом тисячо-

ліття ця унікальна релігійно-культурна фундація справляла безцінний внесок в розвиток духовності, літератури, мистецтва, освіти та науки України, в усі часи неоціненною була роль Лаври в згуртуванні та консолідації українського суспільства, формуванні національної самосвідомості, боротьбі народу за людську свободу та державну незалежність (с. 76).

Вчений зазначає, що Києво-Печерська лавра від самого початку свого існування переживала у своєму розвитку і злети, і негаразди, пов'язані із лихоліттями та навалами чужоземців, однак, внутрішня духовна синергетика монастиря, і постійна живильна сила творчих потенцій українського народу, виступали головними запоруками незнищенності та пасіонарності цього духовно-культурного центру України (с. 91).

У розділі 6 «Релігія та Українська церква в етнодержаво-націєтворенні (друга половина XVIII ст.)» (автор – Ю. Фігурний) проаналізовано особливості перебігу релігійних процесів у тогочасній Україні.

Вчений переконаний, що незважаючи на активний наступ великоросійських і малоросійських церковників-русифікаторів протягом всього XVIII ст. і навіть на початку XIX ст. українське православ'я продовжувало ще зберігати свою українськість і самобутність (с. 100).

На думку дослідника християнська релігія, релігійність, Українська Церква були, є і будуть важливими чинниками, які допомагали українцям зберегти свою етнічну самобутність у бездержавний період свого існування, а дещо згодом, відновити державність та творити сучасну націю (с. 102).

У розділі 7 «Геополітичне рейдерство російської православної церкви: загарбання, терор, уніфікація » (автор – В. Крисаченко) охарактеризовано злочину сутність російського православ'я.

З цього приводу вчений стверджує: «Невід'ємною складовою геополітичного рейдерства РПЦ, а на практиці – його кінцевою метою, є встановлення повного і беззастережного контролю над захопленою територією. В реальному житті це означає взяття у власне повне користування матеріальних (природних та виробничих), людських та культурних ресурсів. При цьому загарбаний ресурс трансформується у бажаному для РПЦ напрямку: матеріальний – для особистого та імперського збагачення, людський – перетворення автохтонного населення у безвідмовну та слухняну юрбу виконавців та послухів, уніфікованих за своєю поведінкою, діями та мисленням, по культурний – для підкріплення та нарощування власних ідеологем та наративів щодо виключності, месійного призначення богообраності «русского міра». Загалом, функціонування РПЦ як невід'ємної складової частини імперського державного механізму позбавляє її права відносити себе до християнської віри в цілому, оскільки заповіді і приписи останньої використовуються нею всупереч самим церковним канонам» (с. 153–154).

У розділі 8 «Розвиток українського православ'я на рубежі XX – XXI ст. та в умовах неоголошеної російсько-української гібридної ві-

їни» (автор – Ю. Фігурний) охарактеризовано особливості й закономірності перебігу релігійних процесів у сучасній Україні.

Проаналізувавши вплив реваншистської політики Кремля на релігійні конфлікти в сучасній Україні, вчений-українознавець наголошує: «По-перше, впродовж багатьох століть (с кінця XVII до кінця XX ст.) Україна була позбавлена власної незалежної Православної Церкви і лише з відновленням Української державності у 1991 р., вона отримала можливість її створити. По-друге, створення і діяльність УПЦ КП допомогло українцям усвідомити важливість і необхідність національної Церкви, оскільки УПЦ МП завжди проводила проросійську діяльність й втілювало в Україні завдання РПЦ та ідеї «русского мира». По-третє, Російська держава вже три століття існує у форматі імперії (кріпосницько-капіталістичної, тоталітарно-радянської, й автократичної), протягом цього часу Україна й українці були важливою складовою цих хижацьких державних утворень. По-четверте, майже чверть століття бездіяльність вітчизняної влади й активні антиукраїнські й антидержавницькі дії РПЦ та її малоросійської філії УПЦ МП посприяли впровадженню ними в український гуманітарний простір засадничих ідей, догматів і постулатів геополітичної доктрини «русского мира», які згодом призвели до так званої «русской весны» 2014 р. По-п'яте, збройна й інформаційна агресія РФ на початку 2014 р. підсилена антиукраїнською діяльністю УПЦ МП, поставила під питання саме існування Української держави та української нації, але завдяки всеукраїнському патріотичному здвигу, у тому числі й державницькій політиці та позиції УПЦ КП ворог був зупинений. По-шосте, неоголошена російсько-українська гібридна війна призвела не лише до тимчасових територіальних втрат, величезних людських жертв, трагедій тощо, а й посприяла згуртуванню українства, творенню української політичної нації, суттєвому посиленню УПЦ КП і відповідно значному послабленню – УПЦ МП. По-сьоме, російська збройна й інформаційна агресія стала катализатором єднання проукраїнських сил у протидії реваншистській політиці Кремля щодо України та посприяла активізації процесу творення ЄП УПЦ; По-восьме, об'єднання Українського Православ'я допоможе послабленню геополітичних амбіцій РПЦ та поставить край його домінуванню у східному християнському світі та значно посилить позиції Вселенського Патріархату. По-дев'яте, для розбудови ЄП УПЦ; надзвичайно важливим є поєднання зусиль української влади, громадянського суспільства та вірян. По-десяте, для остаточної перемоги над російським агресором та остаточного завершення Національної української революції початку XXI ст., окрім військових, геополітичних, дипломатичних, політичних, економічних, етнокультурних чинників треба буде обов'язково задіяти також сакральнодуховний фактор – об'єднання Українського Православ'я в ЄП УПЦ; та її

національно-патріотична державницька діяльність для подолання реваншистської політики Кремля щодо української нації й усунення релігійних конфліктів в сучасній Україні та в ім'я розбудови демократичної, духовної, правової, інноваційної, заможної і потужної Української Самостійної Соборної Держави» (с. 187–188).

У розділі 9 «Головні тенденції розвитку етнорелігійної ситуації у контексті національної консолідації українців (1985–2022)» (автор–О. Чирков) аналізуються тренди релігійних процесів в Україні та їх безпосередній вплив на вітчизняне націєтворення.

На думку дослідника, для сучасного українського суспільства головними етнополітичними та етнокультурними наслідками змін релігійної ситуації в Україні є такі: «1) з'явилися українські загальнонаціональні релігійні організації, до яких належить більшість віруючих громадян України, 2) українська мова почала повноправно функціонувати у релігійному житті і її питома вага збільшується, 3) відродилися обряди й традиції, пов'язані з релігійним життям, що були заборонені в СРСР чи призабулися через несприятливі суспільно-політичні обставини, 4) утворена на основі Київської митрополії українська помісна автокефальна православна церква набула найвищого канонічного статусу в Україні та у світі серед усіх православних організацій країни, 5) частка віруючих громадян України, що вважають себе належними до Московського патріархату, зменшилась у кілька разів і продовжує втрачати свою питому вагу, становлячи близько 4% від усієї людності країни» (с. 224–225).

У розділі 10 «Доктрина канонічної території російської православної церкви: апологетика імперського експансіонізму» (автор–В. Крисаченко) охарактеризовано засадничі положення рашистського православ'я.

Вчений переконаний, що розпад СРСР і постання на мапі світу нових незалежних держав означав для РПЦ зменшення сфери впливу, а тому змушував її вишукувати нові стратегіями збереження власного значення, тому її керівництво пішло шляхом використання моделі, взятій на озброєння політичною верхівкою Кремля, в основі якої лежить створення наддержавних структур, контрольованих Москвою. В свою чергу, зазначає дослідник, для цього знадобилося створити необхідне підґрунтя у сфері церковного права, яке давало б підстави заявляти поро свої претензії на втручання у внутрішні справи суверенних держав. І таким винаходом стала концепція канонічних територій, котра створює начебто законні підстави для втручання кремлівського режиму у внутрішні справи незалежних держав, зокрема й України (с. 226).

«Поняття «канонічна територія», — наголошує вчений-українознавець, — в інтерпретації РПЦ є політико-ідеологічним конструктом неоколоніального змісту, призначеного для ідентифікації тієї

частини світового простору, над якою планується здійснювати цільовий контроль специфічними засобами впливу. Його чинність не підкріплюється церковним правом, міжнародним та національним законодавством, реальною практикою функціонування релігійних конфесій в сучасному світі. В семантичному контексті даний конструкт є формопроявом кремлівських синдромів по реанімації свого колишнього імперського набутку. Відбувається ідіоматична трансгресія шляхом кардинальної зміни смислового навантаження понять, з наступною містифікацією їхнього первісного змісту. Зокрема, загальновизнаний постулат церковного права — «територія для канонічної церкви», трансформується в діаметрально протилежне за сутністю твердження — «канонічна територія для церкви». Реалізація останнього на практиці, зокрема в Україні, індукує наміри РПЦ незаконно претендувати на право суб'єктності щодо самої української держави, як паритетного партнера у визначенні стратегії її розвитку» (с. 242).

На думку дослідника, зовнішньополітична діяльність РПЦ ґрунтується на експансіоністські ідеології «руського мира», спрямованої на утвердження власної гегемонії на потенційних об'єктах впливу, з яких Україна традиційно постає як головний напрямок застосування свого впливу, саме тому історичному вимірі постання і зростання мережі структур РПЦ на її території відбувалось неправочинними засобами, як з церковної, так і політичної точки зору. Науковець вважає, що ліквідація української державності супроводжувалась одночасно захопленням та нівелюванням її християнської ідентичності: канонічної приналежності, церковної інфраструктури, національно-культурної даності, а в умовах розбудови незалежної України закономірним стало набуття Православною Церквою України статусу помісної автокефальної церкви, який відповідає чинному церковному та міжнародному праву, її національним інтересам (с. 242).

Також вчений наголошує: «В основі всіх подібних спекуляцій на церковному праві знаходиться нестримне бажання Росії за допомогою будь-яких засобів втримати Україну впокороною на своєму імперському просторі. Експансіоністська доктрина РПЦ є складовою частиною агресивних дій РФ проти України і її реальних політичних злочинів проти людяності. Вона бере безпосередню участь в ідеологічному обґрунтуванні сепаратистських рухів та військових дій в Україні, формуванні та забезпеченні терористичних угруповань, переслідуванні прихильників інших конфесій, насамперед ПЦУ та УГКЦ. Повсякденною практикою стало рейдерське захоплення та незаконне використання храмових споруд та територій, ігнорування вимог українського законодавства, створення атмосфери недовіри та непокориорганам державної влади. Все це суперечить нормативно-правовим вимогам щодо функціонування релігійних організацій в Україні і становить загрозу національній безпеці України» (с. 243).

У післямові «Обрії української духовності» (автор—В. Крисаченко), підводячи підсумки дослідження, вчений наголошує: «...збереження ідентичності українського християнства завжди було жертвовною справою всієї нації та її духовних провідників. І з глибоким пошануванням сприймаються діяння подвижників віри вже в часи розбудови незалежної України, зокрема патріарха Мстислава, патріарха Філарета, кардинала Любомира Гузара та інших видатних українців. Водночас, боротьба за Україну, за її права, вольності і свободу триває, і український народ демонструє зразки героїзму в своєму опорі російському агресору. Перемога буде за нами. Слава Україні!» (с. 256).

У списку використаних джерел та літератури (уклав О. Чирков) наявні 232 позиції. Також у монографії є «Додатки» (уклав О. Чирков), які мають дві частини: 1.Документи; 2.Світлини.

Треба відзначити рецензентів монографії: доктора наук в галузі політології, кандидата філософських наук, доцента, професора МКА, професора кафедри теорії держави і права та конституційного права МАУП — Федора Медвіда та кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника відділу української етнології НДІУ — Ольгу Шакурову.

Ми хочемо наголосити, що поява монографії стала можливою за активного сприяння мецената й подвижника науки — Олексія Шереметьєва та Музею Шереметьєвих.

Загалом, наукова праця Валентина Крисаченка, Юрія Фігурного та Олега Чиркова «Українське християнство: утвердження ідентичності. Концептуальні нариси» є вагомим дослідженням, яке допомагає осмислити сутність зародження, становлення й поступального розвою християнської релігії на теренах України, досягнути як вона сприяє збереженню самобутності українського народу, формуванню сучасної національної свідомості та української політичної нації, а також стане важливою інтелектуальною зброєю у протистоянні з рашистами-фашистами!